

การจัดระบบชุมชนในพื้นที่ประสบภัยสึนามิ

การจัดระบบชุมชนในพื้นที่ประสบภัยสึนามิ

จัดทำโดย

โครงการพัฒนาภาวะการนำด้วยพุทธกระบวนทัศน์

มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป

๒๕๖๒

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สารบัญ

การจัดระบบชุมชนในพื้นที่ประสภภัยสึนามิ	4
๑. บ้านน้ำเค็ม	4
๒. บ้านทับตะวัน	1
ชุมชนต่างๆ ในพืงวาแห่งความสุข	4
๑. เกาะยาวน้อย	4
เกาะยาวน้อย ชุมชนใกล้อุดมคติ	6
๒. เกาะป็นหยี	8
๓.บ้านโคกไคร	9
พืงวาแห่งความสุข : สมัชชาพลาเมืองจิตอาสา	10

การจัดระบบชุมชนในพื้นที่ประสบภัยสึนามิ

เมื่อเกิดสึนามิขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ ไม่เพียงนำความสูญเสียทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินมาให้ แต่หลังสึนามิผ่านไป ยังทำให้ปัญหาอื่นๆ ที่ซ่อนอยู่ผุดตามขึ้นมาด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเข้ายึดแย่งที่ดินของรัฐและนายทุน หรือปัญหาไร้สัญชาติและสิทธิของชาวเลกับชาวไทยพลัดถิ่น วิกฤตเหล่านี้กลายเป็นโอกาสให้ริเริ่มงานจัดระบบชุมชน ผู้ประสบภัยลุกขึ้นมาพัฒนาตนเองและเคลื่อนไหวแก้ปัญหาทั้งด้านภัยพิบัติ ด้านปัญหาที่ดิน ด้านชาติพันธุ์ และความยุติธรรมอื่นๆ ที่เกิดในสังคม ปัจจุบัน หลายชุมชนกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบและเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งสำหรับคนไทยและชาวต่างชาติ ในชุดการเรียนรู้นี้ ผู้เรียนได้เรียนรู้ในพื้นที่จริงและได้เห็นว่าคุณชนต่างๆ พัฒนาตนเองไปสู่ความเข้มแข็งในได้อย่างไร

๑. บ้านน้ำเค็ม

บ้านน้ำเค็มตั้งอยู่ใน ต. บางม่วง อ.ตะกั่วป่า จ.พังงา มีประชากรประมาณ ๓,๕๐๐ คน หมู่บ้านนี้ได้รับผลกระทบจากสึนามิรุนแรงที่สุดในประเทศไทย ผู้เรียนได้ฟังว่าชาวบ้านน้ำเค็มแก้ไขปัญหาอย่างไร จนพัฒนาขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิและมีส่วนช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ เตรียมพร้อมรับมือกับภัยพิบัติ จากไมตรี จงไกรจักร หนึ่งในผู้นำชุมชน ดังนี้

หมู่บ้านน้ำเค็มตั้งถิ่นฐานที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันตกมายาวนาน ในอดีตเป็นหมู่บ้านชาวประมงขนาดเล็ก แต่เมื่อเหมืองแร่เข้ามาตั้งในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๖ ประชาชนจากที่อื่นก็หลั่งไหลมาทำงานที่นี่ ประชากรในหมู่บ้านจึงเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ อาชีพประมงลดลง จนถึง พ.ศ. ๒๕๓๐ แร่เริ่มหมดลง การทำเหมืองจึงได้ยุติ ผู้คนเริ่มแยกย้าย ที่เหลืออยู่ก็หันกลับมาทำอาชีพประมงกันใหม่ แต่อยู่กันแบบตัวใครตัวมัน ไม่ได้รวมเป็นชุมชนอย่างจริงจัง

ในวันเกิดเหตุ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๗ น้ำลดเร็วกว่าปกติ ชาวบ้านหลายคนเดินลงไปบนหาดเพื่อดูว่าเกิดอะไรขึ้น แต่พี่ชายของไมตรีตะโกนให้คนหนีจากชายฝั่งให้เร็วที่สุด เพราะเขาเคยดูหนังเกี่ยวกับสึนามิมาก่อน ครอบครัวของไมตรีจึงรอดมาได้ แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังสูญเสียพอไปในกระแสน้ำ สึนามิไม่เคยเกิดในไทยมาก่อน ทุกคนจึงมืดแปดด้านไม่รู้จะเริ่มตนอย่างไร บ้านน้ำเค็มตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลจึงได้รับความเสียหายมากที่สุด ชาวบ้าน ๑ ใน ๔ เสียชีวิต บ้านเรือนร้อยละ ๘๐ พังเสียหายทั้งหมด ที่เหลือต้องซ่อมแซมใหม่

หลังผ่านเหตุการณ์ได้สามวัน ขณะที่ทุกคนยังอยู่ในบรรยากาศของความสับสนเป็นทุกข์ จำรงค์ จิตรนิรัตน์ นักจัดระบบชุมชนจากเครือข่ายสลัมสี่ภาค สุวัฒน์ คงแป้น จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และปรีดา คงแป้น จากมูลนิธิชุมชนไทได้เข้ามาในพื้นที่และพูดคุยกับกลุ่ม อบต. ไมตรีในฐานะสมาชิก อบต. จึงเข้าร่วมด้วยทั้งที่เพิ่งสูญเสียพอและต้องเป็นที่พึ่งของครอบครัว เพราะได้เห็นความเดือดร้อนของชาวบ้านทุกคน ทั้งไม่มีน้ำใช้ ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีที่นอน และชาวบ้านก็คาดหวังว่า อบต. อย่างเขาต้องดูแล ไมตรีจึงตัดสินใจว่าจะสืบเรื่องของครอบครัวตนเองชั่วคราวก่อนและอยู่ที่นั่นเพื่อช่วยชาวบ้าน

สร้างส่วมเพื่อรวมคน

เมื่อนักจัดระบบชุมชนถามถึงความต้องการเร่งด่วนของชาวบ้าน ไมตรีจึงตอบว่าต้องสร้างห้องส่วมก่อนเป็นอันดับแรก ถ้าสร้างส่วมได้ ก็รวมคนได้ นักจัดระบบชุมชนช่วยจัดหาอุปกรณ์ในการก่อสร้าง ไมตรีเป็นผู้รวบรวมชาวบ้านมาที่ศูนย์พักชั่วคราว ด้วยกระบวนการของนักจัดระบบชุมชน ชาวบ้านจึงไม่เพียงแต่รอรับความช่วยเหลือเฉยๆ ทุกคนมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของตนเอง และไม่ได้รีบก็กลายเป็น “ผู้ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็ม” ชาวบ้านเข้ามาอยู่รวมกันที่ศูนย์กว่า ๑,๕๐๐ ครอบครัว จึงต้องแบ่งออกเป็น ๑๐ กลุ่มเพื่อให้จัดการง่ายขึ้น และแต่ละกลุ่มมีหัวหน้า ๑ คน หัวหน้ามีหน้าที่มารวมประชุมพูดคุยประเด็นต่างๆ ทุกวัน

ความช่วยเหลือหลังไหลมาจากหลายช่องทาง แต่ปัญหาก็ตามมาด้วย เช่น การแข่งขันระหว่างผู้บริจาค บางองค์กรก็ประกาศว่าได้รับความช่วยเหลือจากตนแล้ว ห้ามไปรับจากองค์กรอื่น ส่วนผู้ประกบภัยที่ทำงานเพื่อส่วนกลางมักไม่มีเวลาไปต่อแถวรับของบริจาค แต่คนไม่ทำงานมักรับของได้ทั้งวัน หลายคนจึงรู้สึกว่าเป็นธรรม เงินที่ได้รับแจกจ่ายก็ได้ไม่ทั่วถึง เกิดความขัดแย้งขึ้นมาในหมู่ชาวบ้าน ในที่สุดจึงหาข้อสรุปว่ามีจุดรับบริจาคจุดเดียวเท่านั้น ทุกอย่างต้องเข้ากองกลางก่อน แล้วจัดสรรไปตามส่วนงานต่างๆ เช่น เขาก่อสร้างบ้าน สร้างเรือ กลุ่มออมทรัพย์ เป็น ความร่วมมือนี้ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของเครือข่ายผู้ประกบภัยที่ดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบัน

จากอาศัยอยู่ในเต็นท์ ชาวบ้านตระหนักกว่าจะสร้างบ้านใหม่และฟื้นฟูชุมชนคงต้องอยู่ที่นี้อีกนาน จึงคิดสร้างที่พักชั่วคราวขึ้นและก่อตั้งโครงสร้างการบริหารศูนย์ที่พักชั่วคราวบ้านน้ำเค็มขึ้นเพื่อจัดการเรื่องก่อสร้างและงานส่วนอื่นๆ เช่น แผนกรับของบริจาค แผนกเด็กและเยาวชน/ผ้าบาติก แผนกอนามัย แผนกอาหาร เป็นต้น จึงไม่ใช่แค่ผู้ชายที่มีบทบาท แต่เด็กและผู้หญิงก็มีส่วนร่วม ระหว่างนั้นชาวบ้านประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งจัดกิจกรรมวัฒนธรรมและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม งานเหล่านี้นอกจากผ่อนคลายความตึงเครียดแล้ว ยังช่วยประสานคนที่ขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์และของบริจาคด้วย

เขารวมแก้ปัญหาที่ดินและทรัพยากร

ปัญหาไม่ได้จบเพียงแค่นั้น ไม่กี่สัปดาห์หลังสิ้นปี นายทุนและนักการเมืองเข้ามาปักเขตแดนอ้างสิทธิ์เหนือที่ดินเดิมที่ชาวบ้านหลายครัวเรือนเคยอยู่อาศัยมานาน คนเหล่านั้นอ้างว่าที่ดินเป็นของตนและห้ามใครบุกรุก สาเหตุสืบเนื่องมาจากยุคสัมปทานเหมืองแร่ ที่ชาวบ้านจำนวนมากอพยพเข้ามาสร้างบ้านเรือนบริเวณเหมือง หลังเหมืองปิดกิจการ ชาวบ้านยังจับจองอยู่บริเวณเดิม ทำให้กลายเป็นผู้บุกรุกโดยไม่รู้ตัว และที่ดินบริเวณนี้ก็ถูกซื้อขายเปลี่ยนมือกันไป จนเจ้าของล่าสุดเข้ามาอ้างสิทธิ์หลังสิ้นปี ต่อมาคนพบว่า นายทุนออกเอกสารสิทธิ์ก่อนที่ดินหมดอายุสัมปทาน ซึ่งตามกฎหมายทำไม่ได้ ชาวบ้านจึงขอให้ทางรัฐเข้ามาช่วยพิสูจนสิทธิ์ที่ดิน

จากประสบการณ์ที่ช่วยชาวบ้านแก้ไขปัญหาดินที่ดินมานาน นักจัดระบบชุมชนจึงเสนอยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งคือ ให้ชาวบ้านขายที่ดินที่และสร้างบ้านใหม่แล้วเสร็จภายในคืนเดียว ถ้าอู่ให้กระบวนการพิสูจน์สิทธิเสร็จสิ้น มีโอกาสอย่างมากที่ชาวบ้านจะได้อยู่ในที่ดินเดิม หลังจากยึดพื้นที่ได้แล้ว ชาวบ้านก็เรียนรู้ที่จะเคลื่อนไหวในด้านอื่นๆ ทั้งยื่นเสนอต่อหน่วยงานรัฐ เผยแพร่สถานการณ์ต่อสื่อสาธารณะ จนในที่สุดรัฐออกนโยบายแก้ไขปัญหาดินในพื้นที่ภัยพิบัติ ชาวบ้านจึงได้ทำงานทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบาย

รวมออกแบบบ้านและออกแบบชุมชน

เมื่อรัฐประกาศจะสร้างบ้านใหม่แก่ทุกคนรอบรั้วที่มีเอกสารสิทธิของตนเอง รัฐก็ออกแบบบ้านและแปลนชุมชนมาเองตั้งแต่ที่กรุงเทพฯ โดยไม่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิตและปัจจัยที่เกี่ยวข้องเลย ชาวบ้านจึงเข้าไปเจรจาขอออกแบบบ้านเอง จนในที่สุดก็ได้รับสิทธิให้ออกแบบและสร้างบ้านเอง อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนไร้บ้านหรือคนเช่าบ้านเองไม่ได้รับสิทธิด้วย เพราะรัฐไม่มีนโยบายช่วยเหลือผู้เช่าบ้าน จะซ่อมและสร้างบ้านใหม่เฉพาะผู้มีเอกสารสิทธิเท่านั้น นักจัดระบบชุมชนจึงชักชวนคนกลุ่มนี้มารวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อยื่นขอกู้จากรัฐมาซื้อที่ดินและสร้างบ้านใหม่ แนวทางเช่นนี้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาทำงานและจัดการตนเอง จึงมีจำนวนไม่น้อยที่ถอนตัว ยอมรับความช่วยเหลือรับบ้านสำเร็จรูปจากรัฐ หรืออาจเพราะความจำเป็นอื่นๆ ถึงทุกวันนี้บ้านที่ออกแบบและสร้างโดยรัฐก็แสดงปัญหาออกมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่ทางทะเล ไม่นานบ้านก็ผุกร่อน หรือไม่สะดวกต่อวิถีชีวิตของชาวประมง เป็นต้น

เตรียมรับมือภัยพิบัติและช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ

หลังจากเกิดภัยพิบัติ ชาวบ้านจึงตระหนักถึงความสำคัญของระบบเตือนภัยและเส้นทางหนี จึงเริ่มดำเนินงานในส่วนนี้อย่างจริงจังและตั้งเป็นศูนย์เตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติขึ้นมา ชาวบ้านติดต่อส่วนราชการเพื่อขอรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับแผ่นดินไหวพร้อมกับรัฐ ไม่ต้องรอฟังจากทางการสั่งลงมาอย่างเมื่อก่อน และทำแผนที่ชุมชนกันเอง เพื่อที่เวลาเกิดภัยพิบัติจะได้รู้ว่าควรหนีไปทางไหน เมื่อเกิดภัยจะต้องปฏิบัติอย่างไร และหลังวิกฤตจะฟื้นฟูอย่างไร ทีมอาสาบ้านน้ำเค็มจึงพร้อมและเข้มแข็งมาก ปัจจุบันยังชาวบ้านยังซ่อมหนีภัยสึนามิอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังส่งต่อความรู้ด้วยการอบรมแก่ชุมชนอื่นๆ และส่งอาสาสมัครไปช่วยพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบภัยธรรมชาติด้วย

จากประสบการณ์ของหมู่บ้านน้ำเค็ม ถอดบทเรียนได้ว่า

- ชุมชนมีความรู้และประสบการณ์เฉพาะตัว และสามารถจัดการตนเองได้ หน่วยงานที่ลงไปช่วยมีหน้าที่หนุนเสริมและผลักดันให้ชาวบ้านใช้ศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่
- ความยั่งยืนคือการที่ชาวบ้านช่วยเหลือตนเองได้ การรับความช่วยเหลือแบบสำเร็จรูปจากภายนอกช่วยชาวบ้านให้ฟื้นตัวได้เพียงระยะหนึ่ง แต่ในระยะยาวเมื่อรัฐหรือเอ็นจีโอถอยออกไป งานในชุมชนก็จบสิ้น
- ภาวะการนำและความเชี่ยวชาญเกิดขึ้นได้จากกระบวนการทำงาน เช่น ชาวบ้านน้ำเค็มที่ได้แกนนำจากการทำงานตั้งแต่แบ่งกลุ่มครั้งประสบภัยสึนามิ จนถึงทุกวันนี้แกนนำเหล่านั้นก็ยังทำงานอยู่ และพัฒนาทักษะจนสามารถช่วยชุมชนอื่นได้ด้วย
- ทำงานทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบาย เริ่มจากพื้นที่เล็กๆ ในหมู่บ้านก่อน จากนั้นค่อยขยายไประดับจังหวัด แล้วร่วมมือกับเครือข่ายอื่นๆ เคลื่อนไหวไปถึงระดับประเทศ การแก้ไขกฎหมายหรือโครงสร้างระดับประเทศช่วยให้ทำงานในระดับชุมชนง่ายขึ้นด้วย
- ภัยพิบัติหรือปัญหาสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการรวมคนได้ คือการพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส จากการช่วยเหลือผู้ประสบภัย ปัจจุบันบ้านน้ำเค็มมีกองทุนหมู่บ้าน ช่วยกันแก้ไขปัญหาที่ดิน ดูแลทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และพัฒนาเป็นศูนย์เตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติสามารถช่วยเหลือคนที่เดือดร้อนได้ทั่วประเทศ

๒. บ้านทับตะวัน

บ้านทับตะวัน เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ใน ต. บางม่วง อ. ตะกั่วป่า จ. พังงา ไม่ห่างจากบ้านน้ำเค็ม มีชาวเลประมาณ ๘๐๐ คน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ “มอแกลน” หนึ่งในชาติพันธุ์สามกลุ่มที่ทำมาหากินอยู่บริเวณภาคใต้ของไทย อันได้แก่ มอแกน มอแกลน และอุรักลาไวย คนมักเข้าใจผิดว่าชาวมอแกลนคือกลุ่มเดียวกับมอแกน เพราะชื่อคล้ายกัน และชื่อของเผ่ามอแกนก็เป็นที่รู้จักและปรากฏตามสื่อมากกว่า

ประวัติศาสตร์ชาวมอแกน

อดีตชาวมอแกนเป็นชนเผ่าเร่ร่อนอาศัยอยู่บนเรือแพนบ้านย้ายไปย้ายมาระหว่างเกาะต่างๆ และสร้างบ้านอยู่ชั่วคราวระหว่างช่วงมรสุมตามชายฝั่งทะเลของเมียนมาร์และฝั่งทะเลตะวันตกของไทย เชื่อกันว่าบรรพบุรุษเริ่มตั้งถิ่นฐานที่บ้านมอแกน อ.ท่าศาลา จ.นครศรีธรรมราช จากนั้นก็เลิกเร่ร่อนและปักหลักอาศัยบนบกกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว ภาษาและวัฒนธรรมจึงเริ่มผสมผสานกับของไทย บางคนหันมานับถือพุทธ แต่ส่วนใหญ่ยังนับถือวิญญาณบรรพบุรุษและจิตวิญญาณในธรรมชาติ

บรรพบุรุษที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมอแกนคือ พ่อตาสามพัน ผู้ปกครองเมืองมอแกนแบบญาติพี่น้อง พ่อตาถูกเกณฑ์ไปเป็นลูกหาบและเป็นแรงงานสร้างวัดที่เมืองละคอน น้องสาวของพ่อตาแต่งงานกับองค์ดำที่เป็นเจ้าเมืองละคอน แต่ชาวเมืองไม่นับถือองค์ดำเพราะไม่มีคาถาอาคมเหมือนพ่อตาสามพัน องค์ดำจึงไม่ชอบพ่อตาและหาทางกำจัดโดยออกอุบายว่าป่วย ให้พ่อตาสามพันไปนำหนังสือโตและต้นอัมพันจากป่าหิมพานต์มารักษาตน

พ่อตาสามพันจึงออกเดินทางล่องเรือพร้อมกับทหารสามพันคนเพื่อค้นหาป่าหิมพานต์ ทั้งหมดเดินทางบนเรือ ๓ ลำ ระหว่างทางก็เจอภัยอันตรายต่างๆ ทหารล้มตายไปหมดเหลือแค่พ่อตา ครูหอ และตาหมอ ที่รอดไปถึงป่าหิมพานต์ และสามารถนำต้นอัมพันกลับมาได้ ระหว่างเดินทางโดนพายุกระหน่ำจนเรือล่ม ครูหอและตาหมอมีปลากระเบนช่วย ส่วนพ่อตาสามพันมีวาฬเข้ามาช่วยพาเข้าฝั่งที่หาดบางลึก แต่ด้วยความเหน็ดเหนื่อย พ่อตาสามพันจึงเสียชีวิตตรงนั้น

เมื่อพ่อตาสามพันเสียชีวิตจึงเกิดโกลาหลในหมู่ชาวมอแกน ผู้คนแยกออกเป็น ๒ กลุ่ม ผู้คนอพยพหลบหนีออกจากเมือง โดยแยกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ผู้คนอพยพออกจากเมืองเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรกคือชาวมอแกนอพยพและกลุ่มที่สองคือชาวมอแกน

ชาวมอแกนทับตะวันอาศัยอยู่บริเวณหาดบางลึกมาราว ๓๐๐ ปีแล้ว เดิมทีหาอยู่หากินด้วยการหาของป่าและจับปลาในทะเล แต่หลังจากมีสัมปทานเหมืองแร่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ คนนอกเริ่มบุกเข้ามาในพื้นที่ คนมอแกนเปลี่ยนมาเป็นคนงานเหมืองแร่ หลังจากเหมืองเลิกกิจการก็กลับมาทำไร่ไถนาและหาปลาเหมือนเดิม โดยไม่รู้เลยว่าพื้นที่สัมปทานตกไปอยู่ในมือของกลุ่มทุน และตนอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์จนกระทั่งเกิดสึนามิ

ปัญหาหลังสึนามิ

ในเหตุการณ์สึนามิ ไม่มีชาวมอแกนในหมู่บ้านทับตะวันเสียชีวิตเลย เพราะมีตำนานมอแกนว่าถ้าเห็นจนเห็นปลานอนอยู่ในทะเล ให้วิ่งขึ้นที่สูง เพราะคลื่นยักษ์กำลังจะมา แม้จะรอดชีวิตแต่บ้านเรือนก็พังเสียหายกว่า ๑๐๐ หลัง เมื่อจะกลับไปสร้างบ้านใหม่ที่ดินเดิม กลับมีนายทุนมาอ้างว่าเป็นเจ้าของที่ดินและปักป้ายห้ามชาวบ้านบุกรุก ปัญหาการถุกยึดแย่งที่ดินที่เข้ามาหลังสึนามิจึงส่งผลกระทบต่อชาวมอแกนมากกว่าสึนามิเสียอีก

ชาวมอแกนเล็กร่อนเร่ทางทะเลและหันมาปักหลักอยู่บนบก ด้วยนิสัยรักสงบ เมื่อทำไร่ทำนาที่ใดแล้วมีเจ้าของมาอ้างสิทธิ์ไล่ที่ ชาวมอแกนก็จะย้ายไปที่ใหม่ ในอดีตคนยังไม่มีเขตแดนชัดเจน ที่ปัจจุบันอยู่กันมาสามารถยกวาปีแล้ว แต่หลังสิ้นนามีกวาดบ้านเรือนประชาชนหายไปจากชายฝั่ง นายทุนได้เข้ายึดพื้นที่โดยอ้างว่าเป็นเจ้าของ แม่จะขัดกับพื้นเพที่เป็นคนรักสงบและไม่ชอบสู้รบกับใคร แต่ด้วยคำแนะนำของนักจัดระบบชุมชนและการช่วยเหลือชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นๆ เช่น บ้านน้ำเค็ม บ้านทุ่งหวา ชาวทับตะวันจึงตัดสินใจเข้าไปสร้างบ้านขึ้นใหม่ภายในข้ามคืนเพื่อยึดพื้นที่ไว้อีก เพราะไม่เช่นนั้นก็ไม่มีการอยู่ให้ลูกหลานแล้ว หลังจากขึ้นศาลหลายปี ไกลเกลียดกับรัฐและนายทุนจนเกิดการแบ่งสรรที่ดิน นายทุนได้ทีไปส่วนหนึ่ง ชาวบ้านได้ทีไปส่วนหนึ่งและต้องปลูกสร้างบ้านให้แน่นกว่าเดิม แต่ชาวบ้านยังไม่มี ความไม่มั่นคงด้านอยู่อาศัย แมตตอนนี้ยังไม่ถูกขับไล่ แต่ไม่มีหลักประกันว่าจะอยู่กันได้อีกจนชั่วลูกชั่วหลาน จึงต้องต่อสู้ผ่านกระบวนการอื่นๆ ดังนี้

- เขาร่วมกับเครือข่ายและภาคีอื่นๆ เช่น เครือข่ายเครือข่ายผู้ประสบภัยสิ้นนามิ เครือข่ายชาวเลอันดามัน เครือข่ายคนไทยพลัดถิ่น เครือข่ายสลัมสี่ภาค เป็นต้น โดยมีนักจัดระบบชุมชนคอยสนับสนุน
- พื้นฟูวัฒนธรรม โดยจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมมอแกนทับตะวัน จัดทำฐานข้อมูลชุมชน โดยรวบรวมตำนาน ประวัติศาสตร์ชุมชน แผนผังเครือญาติ ปฏิทินกิจกรรมและพิธีกรรมของชุมชน ทำให้คนภายนอกได้รู้จักชุมชนมอแกน ว่ามีวิถีชีวิตเป็นอย่างไร และลดอคติในหมู่คนไทย รวมถึงส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมอแกนภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้น เหล่านี้เพื่อชี้ให้รัฐและสังคมยอมรับและเห็นคุณค่าของวิถีชีวิตชาวมอแกนว่าสำคัญอย่างไร เช่น วิถีที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ชาวมอแกนอยู่มา ๒๐๐ กว่าปี ทรัพยากรยังอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อเหมืองแร่และอุตสาหกรรมอื่นๆ เข้ามา ธรรมชาติก็เริ่มเสื่อมโทรม
- จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน ชาวมอแกนตระหนักถึงการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมกระทบวิถีชีวิต เช่น โรงแรมสร้างทับหลุมฝั่งศพ รัฐไม่อนุญาตให้ชาวเลประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์บนชายหาด นักท่องเที่ยวไม่เคารพศาลพ่อตามสามพัน เป็นต้น ชาวบ้านไม่มีอำนาจและเงินจะไปต่อสู้ จึงชูคุณค่าที่ตนมี นั่นคือวัฒนธรรมดั้งเดิมและริเริ่มทำแผนท่องเที่ยว โดยนำเสนอข้อมูลเชิงวัฒนธรรมแก่นักเที่ยวและนำเที่ยว ทั้งสถานที่สำคัญทางธรรมชาติและทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็พัฒนาศักยภาพของชาวมอแกนให้พร้อมสนับสนุนกิจกรรมนี้ เช่น อบรมผู้ทำหน้าที่มัคคุเทศก์ จัดกลุ่มเยาวชนเพื่อช่วยเหลือต้อนรับนักท่องเที่ยว ปรับปรุงบ้านพักโฮมสเตย์โดยรักษาเค้าเดิมของบ้านแบบมอแกนให้ได้มากที่สุด เป็นต้น ชาวบ้านไม่ได้มีเป้าหมายที่แข่งขันทำกำไรกับบริษัทท่องเที่ยว เพียงต้องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเท่าที่จะทำได้ เพราะหากปล่อยให้การท่องเที่ยวสมัยใหม่รุกคืบเข้ามาโดยไม่ทำอะไร สักวันวัฒนธรรมดั้งเดิมก็จะไม่หลงเหลืออยู่เลย
- ส่งเสริมบทบาทผู้เฒ่าผู้แก่ เมื่อพื้นฟูวัฒนธรรม ผู้เฒ่าผู้แก่จึงกลายเป็นแหล่งข้อมูลของชุมชนและรับบทบาทเป็นครูสอนหลักสูตรวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น พารองเพลงต้นหยง สอนฟ้อนรำ เล่านิทานและตำนานพื้นบ้าน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนให้ความสัมพันธ์ในชุมชนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

- พัฒนาเยาวชน ก่อนหน้าสิ้นปี วัฒนธรรมมอแกนผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยจนเกือบสูญหาย เพราะชาวมอแกนปักหลักอยู่บนบกมานับร้อยๆ ปีแล้ว มีแต่คนเฒ่าคนแก่เท่านั้นที่ยังพูดภาษามอแกนได้ เด็กรุ่นใหม่ไม่มั่นใจในวัฒนธรรมของตนเอง เพราะคนไทยดูถูก หลังสิ้นปีจึงเกิดกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมมอแกนขึ้นมา แต่สิ่งเหล่านี้ไม่อาจยั่งยืนได้เลย หากขาดผู้สืบทอด งานพัฒนาเยาวชนจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำควบคู่กัน เด็กและเยาวชนบ้านทับตะวันได้รับการอบรมและฝึกฝนจากรุ่นสู่รุ่น เด็กๆ เข้ามามีส่วนในการจัดการท่องเที่ยวและได้ศึกษาชุมชน ทำให้ภูมิใจในเรื่องราวของตนเองมากขึ้น

- เคลื่อนไหวเชิงนโยบาย นักจัดระบบชุมชนได้เข้ามาสร้างความรู้ความเข้าใจเชิงนโยบายและกฎหมายแก่คนในชุมชนเพื่อให้สามารถต่อสู้ได้ทุกระดับ จากไปขึ้นศาลพูดจาผิดๆ ถูกๆ เพราะไม่เคยขึ้นโรงขึ้นศาลมาก่อน ปัจจุบันชุมชนเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายและสิทธิของตนเองมากขึ้น ก่อนเจรจาหรือเคลื่อนไหวทุกครั้งชาวบ้านจะได้ฝึกซ้อมและเล่นบทบาทสมมติเพื่อเตรียมพร้อมให้มากที่สุด ปัจจุบัน ชาวทับตะวันยังเข้าร่วมการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายอย่างสม่ำเสมอ เช่น ร่วมมือกับชาวเลกลุ่มอื่นๆ ยื่นหนังสือต่อหน่วยงานภาครัฐ เรียกร้องให้รัฐตั้งคณะกรรมการฟื้นฟูวิถีชีวิตและแก้ไขปัญหาชาติพันธุ์ชาวเลตามมติ คณะรัฐมนตรี ๒๕๕๓ เรงวัดแก้ไขปัญหาที่ดิน และพัฒนาแก้ไขปัญหาอื่นๆ

แม้จะผ่านกระบวนการดังกล่าวข้างต้นมายาวนาน แต่ชาวมอแกนก็ยังจัดอยู่ในกลุ่มเปราะบาง เพราะอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวที่รุกเข้ามาในพื้นที่ รัฐเองก็มีแนวโน้มจะส่งเสริมกลุ่มทุนมากกว่าชาวบ้าน นักจัดระบบชุมชนจึงยังต้องทำงานเพื่อขับเคลื่อนไปสู่ความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัยและสิทธิมนุษยชนของชาวมอแกนและชาวเลกลุ่มอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ ผ่านสื่อสาธารณะเพื่อสร้างจิตสำนึกแก่คนในสังคมให้มองเห็นชนพื้นเมืองอย่างเท่าเทียมและเข้าใจในสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์

ชุมชนต่างๆ ในพังงาแห่งความสุข

๑. เกาะยาวน้อย

เกาะยาวตั้งอยู่ในตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา มีพื้นที่ประมาณ ๔๖.๔ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย ๗ หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ ๔,๐๐๐ กว่าคน นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ ๙๙ คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตร ประมง ค้าขาย และท่องเที่ยว มีพื้นที่การเกษตรราว ๕๐๐ ไร่ ในอดีต ชาวเกาะยาวน้อยยังต่างคนต่างอยู่ ไม่มีการร่วมมือทำงานอย่างเป็นระบบ แต่มีคนกลุ่มหนึ่งทำประมงโดยใช้วนตาเล็กกว่ากฎหมายกำหนดมากกว่าสัตว์น้ำขนาดเล็ก ส่งผลให้คนที่ทำตามกฎหมายหาปลาได้ยากกว่าเดิม ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ ชาวประมงรายย่อยจึงรวมกลุ่มกันเพื่อต่อต้านกลุ่มประมงผิดกฎหมาย

ทางกลุ่มได้พูดคุยกับผู้นำท้องถิ่น จัดประชุมชุมชน และเริ่มขยายไปสู่การรักษาทรัพยากรชายฝั่งเพื่อปกป้องพื้นที่ทำกิน ใน พ.ศ. ๒๕๓๗ ชมรมประมงพื้นบ้านแห่งเกาะยาวน้อยทำงานปราบปรามประมงผิดกฎหมายอย่างจริงจัง พร้อมทั้งทำงานเชิงอนุรักษ์ แต่ต่อมาได้สร้างความขัดแย้งขึ้นบนเกาะ คนแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์เต็มรูปแบบกับกลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์แต่ต้องการทำมาหากินและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ด้วย

ความขัดแย้งนั้นรุนแรงจนทำให้มองหน้ากันไม่ติด จนท้ายที่สุดต้องหาคนกลางมาปรับความเข้าใจให้ทั้งสองฝ่าย นัดคุยกันอย่างสม่ำเสมอจนต่อมาตั้งเป็น “คณะที่ปรึกษาตำบลเกาะยาวน้อย” คนที่อยู่ในคณะเป็นตัวแทนจากทุกภาคส่วนทั้งผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน ภาครัฐ ชาวบ้าน ตัวแทนอาชีพต่างๆ และยกระดับเป็นสภาที่ปรึกษาตำบลเกาะยาวน้อย สภานี้มีบทบาทสำคัญในท้องถิ่นและทำงานควบคุมไปองค์การบริหารส่วนตำบล แต่ความต่างคือสภามาจากการรวมตัวของคนในท้องถิ่นไม่ได้มาจากกฎหมายที่ออกโดยรัฐ เกาะยาวน้อยเคลื่อนไหวและทำงานด้านต่างๆ ดังนี้

การจัดผังเมือง เกาะยาวน้อยรื้อรยทางทรัพยากรและมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง สภาฯ ตระหนักดีว่าหากไม่จัดการระบบให้ดี คนจากข้างนอกจะเข้ามาหาประโยชน์อย่างเน่นอน จึงริบวางแผนจัดการก่อนที่ทุนจะเข้ามาในพื้นที่ ชาวเกาะยาวน้อยได้วางผังเมืองหรือจัดโซนนิ่งไว้ โดยแบ่งเป็น โซนสวนอยู่บริเวณกลางเกาะ มีเนื้อที่พันกว่าไร่ โซนประมงอยู่บริเวณรอบเกาะ โซนนักท่องเที่ยว โซนที่อยู่อาศัยและโฮมสเตย์ ในแต่ละโซนจะมีข้อตกลงร่วมกัน เช่น พื้นที่ในโซนสวนห้ามขายเพราะเป็นแหล่งอาหารของคนบนเกาะ อนุญาตให้ปลูกสร้างโรงแรมได้เฉพาะบนโซนท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวห้ามใส่ชุดว่ายน้ำเดินนอกบ้านและห้ามดื่มสุรานอกบริเวณโซนท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ เจ้าของกิจการที่มาจากนอกเกาะ เช่น เจ้าของโรงแรม จะต้องจ้างงานคนในพื้นที่อย่างน้อย ๗๐% ของคนงานทั้งหมด รวมถึงใช้บริการขนส่งทั้งรถและเรือจากชาวบ้าน ห้ามนำรถขนาดใหญ่มาจากภายนอกเกาะ และห้ามสร้างสะพานเชื่อมกับเกาะยาวใหญ่

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สภาฯ พยายามจัดการการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรต่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด รวมทั้งคำนึงถึงวิถีชีวิตและความอยู่รอดของคนในชุมชน จึงอนุรักษ์อาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวไว้ให้แกคนในพื้นที่โดยเฉพาะ เช่น การขับเรือสองแถวรับส่งนักท่องเที่ยว ร้านนวดเพื่อสุขภาพ กิจกรรมพาชมวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมถึงโฮมสเตย์ กิจกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างรายได้ให้แกคนในท้องถิ่นและป้องกันไม่ให้คนขายที่ดินให้แก่นายทุนเหมือนที่เกิดในแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ แม้จะมีพื้นที่ท่องเที่ยวที่จัดโดยบุคคลภายนอกอยู่อีกโซนหนึ่ง แต่ไม่กระทบต่อการท่องเที่ยวที่จัดโดยชุมชนเพราะคนละกลุ่มเป้าหมาย

เกาะยาวน้อย ชุมชนใกล้อุดมคติ

โดย ประชา หุตานุวัตร

ผมตั้งใจจัดให้ชุดการเรียนรู้ผู้นำที่ตื่นรู้ มาตกปีใหม่ที่จังหวัดพังงา เพราะได้อ่านและได้ยินเรื่องราว การสร้างสังคมที่ดีงามจากมิตรสหายหลายคน โดยเฉพาะไมตรี จงไกรจักร จ้านงค์ จิตติรัตน์ และปรีดา คงแป้น เราเริ่มจาก บ้านน้ำเค็ม ชุมชนทับตะวัน และเกาะยาวน้อย ตอนนี้อยู่ที่เกาะยาวน้อยก่อน เราเดินทางมาที่นี่ในวันที่ ๑ มกราคม ๖๑ โดยข้ามเรือมาทางภูเก็ต จากท่านายโรงใช้เวลาเพียงครึ่งชั่วโมง เฉพาะการเดินทางก็อึดอัดด้วยทัศนียภาพของเกาะแก่ง แปลกตา มีลักษณะเหมือนภูเขาสูงชันโผล่ขึ้นกลางทะเล และท้องทะเลสีมรกตงดงาม พร้อมสายลมเย็นที่มาต่อกายมิได้ขาด มาเรียนมา จากบราซิล มากระซิบบอกว่าคุณเหลือเกินที่พาพวกเรามาที่นี่

ที่นี่เป็นตำบลหนึ่งในสาม ของอำเภอเกาะยาว ที่ประกอบด้วย สามตำบล สองตำบลอยู่บนเกาะยาวใหญ่ที่ห่างกันไม่มาก เราอยู่บนเกาะยาวน้อย วันรุ่งขึ้นเรายังได้ไปเล่นน้ำทะเลกันที่แหลมหาดที่ยื่น ออกมากี่ยาว ด้วยทรายขาวสะอาดตา สิ่งที่สะดุดตาทันทีก็คือที่นี่มีนักท่องเที่ยวพื้นถิ่น มาเป็นครอบครัว มีพี่น้องมุสลิมคลุมผม แต่งตัวมิดชิด จำนวนพอๆกับนักท่องเที่ยวจากต่างแดนที่นุ่งน้อยห่มน้อย ต่างจากหาด ส่วนใหญ่ของภูเก็ตที่คนไทยทั่วไป ไม่ค่อยสะดวกรใจที่จะไปเดินเล่น มากนัก เหมือนไม่ใช่บ้านเมืองของเรา ที่เกาะยาวน้อยนี้ มีกฎเกณฑ์ชัดเจนว่าเมื่อเข้ามาในเขตชุมชนนักท่องเที่ยวต้องแต่งกายเรียบร้อย และเคารพ วัฒนธรรมของชุมชนซึ่ง ๙๙%เป็นมุสลิม นอกจากนั้น บนเกาะนี้ จะไม่มีรถบัส รถตู้หรือรถส่วนตัวของนักท่องเที่ยวข้ามเกาะมา แม้จะมีเรือเฟอร์รี่มาถึงเกาะ ทำให้เกาะสงบและไม่พลุกพล่านเกินไป มีแต่รถสองแถวและรถ จักรยานยนต์ของคนท้องถิ่น

ทั้งนี้เป็นผลมาจากการเจรจาของชุมชนกับสถานประกอบการด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้ชาวบ้านที่มีอาชีพขับรถสองแถวไม่ถูกแย่งงาน และเป็นการลดมลภาวะทางเสียงและอากาศของเกาะด้วย โรงแรมต่างๆ และเรือเฟอร์รี่ก็ยอมโดยดี เพราะการรักษาเอกลักษณ์ ทางวัฒนธรรม และธรรมชาติ ก็เป็นเสน่ห์อีกอย่างหนึ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มีรสนิยมแบบนี้เข้ามาด้วย โดยที่เรือพาคนข้ามเกาะก็เป็นของชาวบ้านทั้งสิ้น นอกจากนี้ ดึกคืนก่อนคืน โรงแรมใหญ่จึงใช้เรือของตนเอง

นอกจากอาชีพด้านท่องเที่ยวแล้ว ชาวเกาะยาวน้อยอีกกว่า ร้อยละ ๕๐ ก็มีอาชีพประมงพื้นบ้าน เกษตรกรโดยเฉพาะปลูกข้าว ยางพารา ชาวบ้านจำนวนมากทำทั้งสองอาชีพนี้ไปพร้อมๆกัน การปลูกข้าวนี้กำลังค่อยๆปรับเปลี่ยนมาเป็นข้าวอินทรีย์ และเริ่มเป็นที่นิยมสำหรับโรงแรมระดับหรู เพราะชาวที่นี่มีสารไอโอดีน ด้วย เนื่องจากผืนนาใกล้ทะเล จึงขายได้ราคาแพงมาก

ที่นี่มีเจ็ดหมู่บ้าน มีมัสยิตย่อยๆประจำหมู่บ้านเจ็ดมัสยิต และมัสยิตใหญ่แห่งหนึ่ง ประชากรทั้งสิ้น ประมาณ ๕ พันคน มีแรงงานพื้นเมืองจากเมียนมาร์อีกหลายร้อยคน ชุมชนได้เจรจากับเจ้าของผู้ประกอบการขอ ให้รับคนท้องถิ่นเข้าทำงาน ฉะนั้นประมาณ ๗๐ % ของพนักงานโรงแรมและกิจการท่องเที่ยวต่างๆก็เป็นลูกหลาน ชาวบ้าน

นอกจากโรงแรมแล้ว ชาวบ้านได้ทำบ้านพักนักท่องเที่ยว ครอบครัวยุคหลังสองหลัง หรือแบ่งห้องในบ้านให้นักท่องเที่ยวพัก (Home-stay) ทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวเฉลี่ยไปยังชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่า ไม่มีช่องว่างระหว่างรายได้ของคนในเกาะ อาจจะมีช่องว่างมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทยด้วย เพราะเกาะเล็กๆ สงบๆ แห่งนี้ เป็นที่ชื่นชอบของโรงแรมราคาสูงลิบแอบซ่อนตัวอยู่ในสุ่มท่มพุ่มไม้ที่คนไม่รู้แทบจะสังเกตไม่เห็น

ราคาห้องพักหรือครั้บ ตั้งแต่คืนละ ๕ แสนบาทลงมา ยามไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยวลดลงเหลือ ๖-๗ หมื่นบาทต่อคืน ว่ากันว่า เป็นห้องพักเรียบง่ายใกล้กับธรรมชาติ ไม่ติดแอร์ นอนกางมุ้ง อะไรเทือกนั้น พวกเราก็สงสัยว่าใครมาพัก ก็ได้ความว่า บรรดาเจ้าชาย พระราชา บิล เกตต์ โรนาโด เป็นต้น อย่างไรก็ตามไม่ว่าคนใหญ่โตแค่ไหน พอมาถึงก็ต้องเคารพกฎเกณฑ์ของชุมชน ต้องใช้รถใช้เรือของชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม แม้จะมีชนชั้นอภิมาหาเศรษฐีเหล่านี้ เข้ามาอยู่เป็นครั้งคราว และมีโรงแรมรายได้มหาศาลอยู่สองสามแห่ง แต่ก็อยู่กับแทบจะคนละโลกกับชาวบ้าน แทบจะไม่มีโอกาสจะได้สัมผัสกันในทางใด ๆ ทั้งสิ้น สิ่งที่เป็น “เศษเสี้ยว” ของคนเหล่านี้ ก็ตกลงมาเป็นรายได้ “พองาม”

ของชาวบ้าน ชาวบ้านก็พอใจกับสภาพที่เป็นอยู่และมีความสุขตามอัตภาพของตน เป็นเศรษฐกิจสองระบบที่พึ่งพาอาศัยกันและอยู่ด้วยกันแบบขนานกันไป ไม่เฉพาะต่อรองกับฝ่ายทุนเท่านั้น แม้แต่รัฐก็ไม่อาจจะทำอะไรตามคำสั่งจากส่วนกลางได้ เช่น .ทางราชการเคยมีโครงการสร้างสะพานเชื่อมเกาะยาวน้อยกับเกาะยาวใหญ่ แต่ชาวบ้านเกาะยาวน้อยเห็นว่าจะมีโทษมากกว่าคุณ เพราะจะนำมาซึ่งความวุ่นวาย ยาเสพติด ชยะ ฯลฯ และจำทำให้เสียเอกลักษณ์ของชุมชน ฝ่ายที่จะสร้างสะพานทำประชาพิจารณ์สามครั้งก็ไม่ผ่านทั้งสามครั้ง

ประเด็นทางการเมืองที่น่าสนใจอีกอย่างก็คือ ตำรวจที่เกาะยาวน้อยไม่ค่อยมีงานทำ เพราะแทบจะไม่มีคนทำผิดกฎหมายเอาเลย นอกจากคดีที่เกี่ยวข้องกับคนที่เข้ามาทำมาหากินจากภายนอกเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น เพราะคนภายในเกาะเขาอยู่กันและดูแลกันด้วยระเบียบทางศาสนาที่ค่อนข้างเคร่งครัดพอสมควรอยู่แล้ว โดยร้านค้าต่าง ๆ หามนำสุราเข้ามาจำหน่ายอีกด้วย แม้จะรู้ว่าการลดความตื่นเต้นทางเนื้อหนังเหล่านี้ลง จะทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวน้อยลง แต่ชาวก็ยินดีแลกด้วยความสงบสุขของชุมชนของตน

นอกจากนี้ ชาวบ้านเกาะยาวน้อย ยังจัดให้มีการแยกขยะจากแต่ละบ้าน แลวเทศบาลและอบต. นำมาไว้ที่ศูนย์แยกขยะที่สร้างร่วมกัน โดยมีโรงงานแยกขยะอินทรีย์ออกจากขยะพลาสติก แลวขยะอินทรีย์ก็ถูกแปรให้เป็นปุ๋ยอินทรีย์ ขณะที่อีกส่วนของโรงงานขยะแปรพลาสติกให้กลับมาเป็นน้ำมันดีเซล ทำให้การจัดการขยะที่นี้เกือบไม่มีเศษเหลือนอกจากขยะพิษจำนวนน้อยที่ต้องฝังเท่านั้น

ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น ชาวบ้านยังช่วยกันปลูกป่า และป่าชายเลนทุกปี ปีละสองครั้ง จนแทบจะไม่มีพื้นที่สำหรับจะปลูกป่าอีกเลย

สิ่งที่เป็นเสมือนสังคมอุดมคตินี้ เกิดขึ้นได้ ไม่ง่ายเลย หากผ่านการทำงานอย่างหนักและต่อเนื่อง ยาวนานของหลายฝ่าย ที่ตื่นตัวขึ้นมา เพราะเห็นว่าถ้าไม่ตั้งรับดี ๆ การพัฒนาแบบสมัยใหม่ต่าง ๆ แม้จะมี คุณอนันต์ ก็อาจจะสร้างโทษมหันต์ขึ้นได้ มีคนที่ไม่ปรากฏนามมากหน้าหลายตา ร่วมไม่ร่วมมือ และที่สำคัญ ผู้นำชุดปัจจุบันสามารถประสานประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายผ่าน สภาองค์กรชุมชน โดยได้ทำงานเป็นกลุ่มเป็นก้อนอย่างเข้มแข็งมากอนหนานี้แล้ว ในนามของกลุ่มที่ปรึกษาชุมชน พอกฎหมายสภาชุมชนออกก็ใช้ สภานี้เป็นช่องทางที่ชอบด้วยกฎหมายในการขับเคลื่อนชุมชนได้อย่างมั่งคั่งทะเยอ

๒ มกราคม ๒๕๖๑

เกาะยวน้อย พังงา

๒. เกาะปันหยี

เกาะปันหยีหรือชุมชนลอยน้ำ ตั้งอยู่ที่ตำบลเกาะปันหยี อำเภอเมือง จังหวัดพังงา เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีก่อนมีเรือสามลำอพยพมาจากมาเลเซียหรืออินโดนีเซียยังไม่แน่ชัด เรือของโต๊ะบาบูค้นพบเกาะแห่งนี้ ก่อน โต๊ะบาบูจึงขึ้นไปปักธงบนยอดเขาเพื่อส่งสัญญาณแก่เรืออีกสองลำตามที่ได้สัญญากันไว้ เกาะนี้จึงได้ชื่อว่า “ปันหยี” ซึ่งหมายความว่า “ธง”

เกาะปันหยีมีพื้นที่ดินน้อยมาก บ้านเรือนผู้คนจึงตั้งอยู่เหนือน้ำ ประชากรทั้งหมดเป็นมุสลิม ในอดีตคนที่นี่ทำประมงอย่างเดียว เมื่ออยากได้ข้าวหรือผลไม้ก็จะไปแลกเปลี่ยนกับ “เกลอ” ที่แผ่นดินใหญ่ จนกระทั่งประมาณ ๔๕ ปีที่แล้ว มีภาพยนตร์ต่างประเทศมาถ่ายทำที่เกาะบริเวณนี้ การท่องเที่ยวจึงเริ่มเข้ามา และคนเกาะปันหยีก็เปลี่ยนอาชีพ ทั้งทำงานเป็นลูกจ้างธุรกิจท่องเที่ยวและค้าขายบนเกาะ

การที่คนสร้างบ้านเหนือน้ำทะเลจนเรียกกันว่า “ชุมชนลอยน้ำ” กลายเป็นทั้งจุดอ่อนและจุดแข็งของที่นี่ นักท่องเที่ยวสนใจสิ่งปลูกสร้างที่ลอยอยู่เหนือน้ำของชุมชนมาก โดยเฉพาะสนามฟุตบอล ทำให้มีกลุ่มนักท่องเที่ยวแวะเวียนมาเยี่ยมชมนวันละหลายรอบ คนในชุมชนจึงเปิดร้านขายของที่ระลึกและขายอาหารบนเกาะ มีรายได้มากขึ้น แต่ไม่นานนี้ การท่องเที่ยวเริ่มเปลี่ยนรูปแบบ บริษัทท่องเที่ยวผูกขาดกับร้านค้าและร้านอาหารบนเกาะอื่นๆ นักท่องเที่ยวจึงเพียงแวะชมเกาะปันหยีแล้วไปใช้จ่ายเงินที่อื่น ไม่ได้อุดหนุนเพิ่มรายได้ให้เกาะปันหยีเลย แต่คนบนเกาะมีภาระค่าน้ำค่าไฟที่สูงมากกว่าที่อื่นหลายเท่า จึงต้องรีบเร่งทำงานหาเงินและมีวิถีชีวิตที่ไม่ต่างจากคนบนเมืองใหญ่ ครอบครัวยังไม่มีเวลาให้กัน และคนในชุมชนไม่มีเวลาและไม่มีใจจะเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวม

ด้วยความที่จิตวิญญาณดั้งเดิมกำลังจะสูญหายไปนี้เอง บทบาทของศาสนาจึงเข้มข้นขึ้นด้วยหวังจะต่อสู้กับวัฒนธรรมสมัยใหม่และรักษารากเหง้าให้คงอยู่ต่อไป บนเกาะใช้กฎเกณฑ์ของมุสลิมอย่างเคร่งครัด เช่น ห้ามนำเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ขึ้นมาบนเกาะโดยเด็ดขาด หากร้านอาหารใดฝ่าฝืนหรือยินยอมให้นักท่องเที่ยวนำขึ้นมาดื่ม มีโทษปรับแกวละ ๑,๐๐๐ บาท แพะ ๑ ตัว ห้ามนำสุนัขขึ้นมาบนเกาะ ห้ามแต่งตัวโชว์เนื้อหนัง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้นำทางศาสนาเองยังไม่สามารถรวมคนให้ลุกขึ้นมาร่วมมือและจัดการปัญหาต่างๆ ได้อย่างพื้นที่อื่นๆ ในพังงา เนื่องจากข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและวิถีชีวิต ชาวบ้านไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ไม่มีกลุ่มเอ็นจีโอไปช่วยผลักดัน ชาวบ้านต้องพึ่งพิงการท่องเที่ยวเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวก็ทำลายวิถีชีวิต

๓.บ้านโคกไคร

บ้านโคกไครตั้งอยู่ที่ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา ประชากรร้อยละ ๙๐ นับถือศาสนาอิสลาม ที่เหลือนับถือศาสนาพุทธ เดิมคนในชุมชนประกอบอาชีพเลี้ยงหอยนางรม ทำประมง ทำเกษตร ต่อมาจึงเพิ่มการท่องเที่ยวและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ขึ้นมาในชุมชนด้วย

เริ่มต้นวิสาหกิจชุมชน ในช่วง พ.ศ. ๒๕๔๓ คณะกรรมการชุมชนโคกไครได้ประชุมและจัดทำแผนชุมชนร่วมกัน พบว่าปัญหาสำคัญคือคนในชุมชนขาดเงินลงทุน จึงคิดหาทางสร้างทุนหมุนเวียนขึ้นมาภายในชุมชนโดยเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆ เมื่อเห็นตัวอย่างกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนอื่นๆ เช่น บ้านน้ำเค็ม ชาวโคกไครจึงตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาบ้าง เริ่มแรกหาสมาชิกได้ ๒๕ คน สมาชิกฝากคนละ ๑๐๐ บาททุกเดือน ครบ ๖ เดือนจึงเริ่มให้กู้เพื่อนำไปลงทุนทำประมง เงินทุนเติบโตขึ้นเรื่อยๆ และช่วยแก้ปัญหาให้ชาวบ้านได้มาก ในระยะแรกจึงถือว่าแก้ไขปัญหาเรื่องเงินทุนได้สำเร็จ

เดิมที่ชาวโคกไครมีอาชีพประมงและต่างคนต่างขาย ต่อมาประสบปัญหาราคาสัตว์ทะเลตกต่ำและล้นตลาด หลายคนเริ่มเป็นหนี้ คณะกรรมการหมู่บ้านจึงคิดทำตลาดกลางสินค้าประมง แต่ต้องใช้เงินทุนก้อนใหญ่ ชุมชนลองเขียนโครงการเสนอขอเงินทุนจากรัฐแต่ไม่ผ่าน จึงตัดสินใจระดมจากสมาชิก ลงขันกันเท่าที่

มีใครมีมากลงมาก ใครมีน้อยลงน้อย จนได้เงินมา ๑๐๐,๐๐๐ บาท และใช้เงินนี้ทำตลาดกลางและขายส่งอาหารทะเลรวมกัน จากนั้นจึงต่อยอดด้วยการพัฒนาระบบการเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังขึ้นมาเพื่อรองรับสัตว์น้ำไม่ให้ล้นตลาด แล้วตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมประมงบ้านโคกใคร และขยายงานกลุ่มแม่บ้านขึ้นมาเพื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ

การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนโคกใครคือ หาดโคลนร้อน เนื่องจากบริเวณนั้นมีรอยแยกของเปลือกโลก พลังงานความร้อนใต้ดินจึงแทรกตัวขึ้นมาทำให้โคลนร้อน ไขพอกตัวและหน้าได้ ชาวบ้านได้แนวคิดจากชาวเกาะยาวน้อยว่า ถ้าเราไม่ลงมือจัดระบบการท่องเที่ยวในชุมชนเสียเอง อีกไม่นานกลุ่มทุนจะเข้ามาทำ และคนในพื้นที่จะไม่ได้ประโยชน์ใดๆ เลย ทางคณะกรรมการหมู่บ้านจึงตัดสินใจพัฒนาการท่องเที่ยวขึ้นมาโดยใช้สปาโคลนเป็นตัวชูโรง และใช้กิจกรรมอื่นๆ ในชุมชนเป็นตัวเสริม

ชาวบ้านได้ตกลงร่วมกันกับชุมชนที่อยู่ติดกันและมีส่วนในหาดโคลนร้อนครั้งหนึ่งว่า จะสลับกันใช้สปาโคลนและทรัพยากรอื่นๆ เช่น ถ้าฝ่ายหนึ่งได้ค่าเรือจากนักท่องเที่ยวแล้ว อีกฝ่ายจะมีสิทธิ์ได้รายได้จากสปาโคลน เป็นต้น คณะกรรมการชุมชนโคกใครพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากสปาโคลนแล้วยังมีกิจกรรมพายเรือคายัค ชมป่าชายเลน ชมวิถีชาวประมง เช่น การเลี้ยงหอยนางรม และเยี่ยมชมวิถีชีวิตอื่นๆ ของชาวบ้าน เช่น งานแปรรูปผลิตภัณฑ์ ส่วนอาหารเครื่องดื่มที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวก็มาจากกลุ่มแม่บ้าน

จนถึงตอนนี้ คณะกรรมการโคกใครก็ยังพยายามปรับปรุงกิจกรรมต่างๆ และพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุด แม้วันนี้ชาวบ้านจะยังไม่เป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด แต่ทางวิสาหกิจก็ยังไม่ให้ประโยชน์ทางอ้อม เช่น ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างรายได้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีแผนจะเชื่อมโคกใครเข้ากับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ในอันดามันด้วย

พังงาแห่งความสุข : สมัชชาพลเมืองจิตอาสา

พังงาตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกติดกับทะเลอันดามัน ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเกิดสึนามิช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๗ พังงาจึงได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง วิกฤตครั้งนั้นเป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดขบวนการภาคประชาชนขึ้นมาในจังหวัด เมื่อผู้คนรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาสึนามิและปัญหาที่ต่อเนื่องมาจากสึนามิ เช่น พัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล แก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดิน แก้ปัญหาชาวเล ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น คนทำงานและอาสาสมัครต่างๆ ทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายและเข้มแข็งมากขึ้นเรื่อยๆ จนนำไปสู่การจัดทำแผนยุทธศาสตร์พังงาแห่งความสุขขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๕๔ จากความร่วมมือขององค์กรภาคีเครือข่าย ๔๗ องค์กร โดยมีไมตรี จงไกรจักร ทำหน้าที่ผู้ประสานงานกลาง งานแรกของยุทธศาสตร์พังงาแห่งความสุขเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๗ โดยภาคประชาสังคมพยายามสร้างความสุขที่เป็นรูปธรรมแก่พื้นที่ ๘ ตำบลใน ๘ อำเภอของพังงาในปีแรก และเพิ่มอีก ๘ ตำบลในปีที่ ๒

ต่อมาได้จัดตั้ง “คณะทำงานสมัชชาพังงาแห่งความสุข” ขึ้น งานหลักของคณะทำงานฯ คือ เชื่อมโยงการทำงานทุกภาคส่วนในจังหวัด ทั้งเครือข่ายภาคประชาชน หน่วยงานราชการ นักวิชาการ นักธุรกิจ และองค์กรพัฒนาเอกชน จากการระดมความคิดเห็นว่า อะไรบ้างที่จะนำพาสชาวพังงาไปสู่ความสุข ทางคณะทำงานจึงได้คำตอบจะต้องดำเนินงานในประเด็นและปัญหาดังต่อไปนี้ สภาองค์กรชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชน การจัดการภัยพิบัติ กลุ่มชาติพันธุ์ ผู้สูงอายุ ที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจชุมชน และที่ดินทำกิน เพราะถ้าเรื่องเหล่านี้ไม่ได้รับการแก้ไขและพัฒนา ชาวพังงาจะไม่อาจมีความสุขได้ทั้งหมด

อาจกล่าวได้ว่าคนทำงานสมัชชาพังงาแห่งความสุขคืออาสาสมัครทั้งหมด เพราะทุกคนไม่มีเงินเดือนแต่เข้าร่วมเพราะต้องการทำงานเพื่อสังคม ไม่ตรึกล่าว่าความเข้มแข็งของรัฐไม่สำคัญเท่าความเข้มแข็งของภาคประชาชน อันที่จริงควรทำให้รัฐอ่อนแอเสียด้วยซ้ำ เพื่อประชาชนจะได้สามารถถ่วงดุลอำนาจรัฐได้ องค์กรภาคประชาสังคมได้เปรียบเอ็นจีโอในแง่ที่ทุกคนอยากทำเพื่อจังหวัดของตนเองโดยไม่เกี่ยงว่าต้องทำงานในมิติใด พร้อมจะแก้ไขปัญหทั้งหมดไม่ว่าจะเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อม แต่เอ็นจีโอจะมีวาระเฉพาะตัว จึงทำให้การทำงานแคบกว่า อย่างไรก็ตาม ปัญหาคือทุกคนไม่มีเงินเดือน แต่ครอบครัวก็ยังต้องกินต้องใช้ หลายกรณีจึงมีปัญหว่าอาจทำงานได้ไม่เต็มที่ ไม่สามารถเข้าไปฝังตัวในพื้นที่ได้อย่างนักจัดระบบชุมชน อย่างกรณีเกาะปันหยี แม้จะตระหนักถึงปัญหาแต่ยังยากที่จะจัดสรรเวลาเข้าไปเคลื่อนไหวในพื้นที่